

PRACOVNÍ A MIMOPRACOVNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VNÍMANOU PRACOVNÍ SCHOPNOST UČITELŮ

WORK AND NON-WORK FACTORS INFLUENCING PERCEIVED TEACHER WORK ABILITY

Petr Hlaďo, Libor Juhaňák, Klára Harvánková

Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Konstrukt pracovní schopnosti (PS) identifikuje kapacitu jedince plnit požadavky vykonávaného povolání. Tento výzkum zkoumá vliv pracovních a mimo-pracovních faktorů na vnímanou PS učitelů. Data byla sbírána v listopadu 2023, přičemž výběrový soubor tvoří 841 učitelů základních škol. Výsledky ukazují, že vyhoření je nejsilnějším negativním prediktorem PS, přičemž kvantitativní a emocionální pracovní požadavky na PS působí nepřímo skrze vyhoření. Podpora nadřízených a kolegů PS posiluje, zatímco autonomie snižuje pracovní požadavky, čímž nepřímo zmírňuje vyhoření. Konflikt mezi pracovním a osobním životem PS přímo neovlivňuje. Výsledky přispívají k porozumění vazeb mezi pracovními požadavky, zdroji a vyhořením při podpoře schopnosti učitelů zvládat mnohostranné nároky učitelské profese.

Klíčová slova: *pracovní schopnost, pracovní požadavky, pracovní zdroje, syndrom vyhoření, konflikt pracovního a osobního života*

Abstract

The construct of work ability (WA) reflects an individual's capacity to meet job requirements. This study examines the influence of work-related and non-work factors on teachers' WA using data from 841 primary and lower secondary school teachers collected in November 2023. The findings show that burnout is the strongest negative predictor of WA, with quantitative and emotional job demands affecting WA indirectly through burnout. Supervisor and coworker support enhance WA, while autonomy reduces job demands, indirectly mitigating burnout. Work-life conflict does not directly influence WA. These findings contribute to a deeper understanding of the relationships between job demands, job resources, and burnout in supporting teachers' ability to meet the multifaceted demands of their profession.

Keywords: *work ability, job demands, job resources, burnout, work-life conflict*

1 ÚVOD

Globálním trendem, který zasahuje i český vzdělávací systém, je stárnutí učitelské populace (UNESCO, 2024). Tento trend vyžaduje cílené strategie na podporu pracovní schopnosti (PS) učitelů všech věkových skupin.

Konstrukční PS byl navržen s cílem identifikovat, zda jsou jedinci schopni plnit fyzické a psychosociální požadavky svého povolání (Ilmarinen et al., 1997). Tento příspěvek se zaměřuje na vnímanou PS učitelů, tedy subjektivní hodnocení kapacity pro zvládání fyzických, kognitivních, interpersonálních, emocionálních a organizačních pracovních požadavků (Hlado & Harvankova, 2024).

2 TEORIE

Výzkum PS ukotvujeme do teorie pracovních požadavků a zdrojů (JD-R; Bakker & Demerouti, 2007). Podle JD-R každá práce zahrnuje různé typy pracovních požadavků, které mohou narušit pracovní výkonnost, a zároveň klade důraz na roli pracovních zdrojů, které výkonnost podporují. Významným faktorem působícím na PS je syndrom vyhoření, který může vzniknout, když pracovní požadavky překročí individuální pracovní kapacitu a pracovní zdroje jsou nedostatečné. Výzkumy u učitelů poukazují také na vliv mimopracovních faktorů, které nejsou v JD-R reflektovány. V souladu s teoriemi a výzkumnými nálezy (Brady et al., 2020; Hlado & Harvankova, 2024; McGonagle et al., 2022) zkoumáme komplexní vliv pracovních požadavků (kvantitativní, kognitivní, emocionální), pracovních zdrojů (podpora kolegů a nadřízených, autonomie), konfliktu pracovního a osobního života a vyhoření na PS.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Sběr dat proběhl v listopadu 2023 u učitelů základních škol s využitím online dotazníku. Výběrový soubor tvoří 841 učitelů (86 % žen) v průměrném věku 45,9 let ($SD = 10,8$).

Vnímaná PS byla měřena námi vytvořeným nástrojem. V něm se učitelé na 7bodové škále vyjadřují k tomu, jak vnímají svoji individuální fyzickou a duševní kapacitu k plnění pracovních požadavků v různých oblastech učitelské práce. Nástroj má 21 položek a pětifaktorovou strukturu. Cronbachovo α škály bylo 0,95.

Vyhoření bylo měřeno Shirom-Melamedovou škálou vyhoření (Ptáček et al., 2017). Pro měření pracovních nároků, pracovních zdrojů a konfliktu pracovního a osobního života byl použit Copenhagen Psychosocial Questionnaire (COPSOQ-III; Burr et al., 2019). Cronbachovo α pro tyto škály se pohybovalo v rozmezí 0,75–0,93.

Data byla analyzována pomocí strukturního modelování (SEM).

4 VÝSLEDKY

Kvantitativní pracovní požadavky, podpora od nadřízených a kolegů a vyhoření jsou klíčovými faktory ovlivňujícími vnímanou PS učitelů. Vyhoření se ukázalo jako nejsilnější negativní prediktor PS, přičemž všechny zkoumané pracovní požadavky a konflikt pracovního a osobního života jsou prediktory učitelského vyhoření. Nicméně kognitivní pracovní požadavky vykazují nečekaně negativní vztah k vyhoření, což naznačuje, že intelektuální výzvy v učitelské profesi mohou fungovat jako motivační faktor. Vyhoření dále zastává mediační roli mezi kvantitativními a emocionálními pracovními požadavky a PS. Podpora od nadřízených a kolegů představuje protektivní faktory PS, zatímco autonomie nemá na PS přímý vliv. Konflikt mezi pracovním a osobním životem částečně mediuje vztah mezi pracovními požadavky a vyhořením, ale nepůsobí jako mediátor mezi pracovními požadavky a PS.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Naše zjištění poukazují na důležitost cílených intervencí zaměřených na snižování učitelského vyhoření a podporu PS učitelů. Možnou cestou je posílení sociální podpory, například prostřednictvím učitelského sdílení, mentoringu či zpětné vazby od vedení. Dále je důležité upravit kvantitativní pracovní požadavky kladené na učitele, například flexibilním rozvržením práce či snížením administrativní zátěže. Řešením je také zvyšování autonomie učitelů při řízení

každodenních pracovních požadavků. Na základě zjištěných poznatků budou formulována další doporučení pro zlepšení PS učitelů základních škol.

PODĚKOVÁNÍ

Výzkum vznikl v rámci projektu *Research on perceived work ability among lower secondary school teachers* (23-0531S) podpořeném Grantovou agenturou ČR.

6 LITERATURA

- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309–328.
<https://doi.org/10.1108/02683940710733115>
- Brady, G. M., Truxillo, D. M., Cadiz, D. M., Rineer, J. R., Caughlin, D. E., & Bodner, T. (2020). Opening the black box: Examining the nomological network of work ability and its role in organizational research. *Journal of Applied Psychology*, 105(6), 637–670. <https://doi.org/10.1037/apl0000454>
- Burr, H., Berthelsen, H., Moncada, S., Nübling, M., Dupret, E., Demiral, Y., Oudyk, J., Kristensen, T. S., Llorens, C., Navarro, A., Lincke, H.-J., Bocéréan, C., Sahan, C., Smith, P., & Pohrt, A. (2019). The Third Version of the Copenhagen Psychosocial Questionnaire. *Safety and Health at Work*, 10(4), 482–503.
<https://doi.org/10.1016/j.shaw.2019.10.002>
- Hlado, P., & Harvankova, K. (2024). Teachers' perceived work ability: A qualitative exploration using the Job Demands-Resources model. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 304. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02811-1>
- Ilmarinen, J., Tuomi, K., & Klockars, M. (1997). Changes in the work ability of active employees over an 11-year period. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 23 Suppl 1, 49–57.
- McGonagle, A. K., Bardwell, T., Flinchum, J., & Kavanagh, K. (2022). Perceived Work Ability: A Constant Comparative Analysis of Workers' Perspectives. *Occupational Health Science*, 6(2), 207–246.
<https://doi.org/10.1007/s41542-022-00116-w>
- Ptáček, R., Raboch, J., Kebza, V., Šolcová, I., Vňuková, M., Hlinka, J., Košťál, J., Harsa, P., & Strakatý, Š. (2017). Česká verze Shiromovy a Melamedovy Škály Vyhoření. *Československá Psychologie*, 61(6), 536–545.

UNESCO. (2024). *Global report on teachers: Addressing teacher shortages and transforming the profession*. UNESCO.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388832>